

یاد گارهای یزد

معرفی ابنیه و آثار باستانی جلد اول : خاک یزد. تدوین
ایرج افشار شماره ۶۸ سلسله انتشارات انجمن آثار ملی
چاپ بهمن و چاپخانه دانشگاه - تهران - ۱۳۴۸ .

در بهمن ماه ۱۳۴۸ بهمت انجمن آثار ملی جلد اول کتابی به نام یاد گارهای یزد :
خاک یزد، منتشر گردید که مؤلف پرکار و دقیق و امین آن کتاب ایرج افشار استاد کتاب شناسی
دانشگاه تهران است .

از ایرج افشار کتابها و رسالات و مقالات متعدد خوانده ایم، هیچ مجلس و محفل و انجمن
ایران شناسی و کتاب شناسی نیست که در سالهای اخیر بدون حضور ایرج افشار تشکیل شده باشد
و یا ایرج افشار در آن درخندگی و صداقت خاص خود را جلوه گر نساخته باشد، ایرج افشار
خود از مردم یزد است و کتابهای : «تاریخ یزد» (۱) «تاریخ جدید یزد» (۲) و «جامع
مفیدی» (۳) و «تاریخ کاشان» (۴) و «عرائس الجواهر و نفائس الاطائب» (۵) و «فرخ نامه» (۶)
و «تاریخ کبیر» (۷) را انتشار داده است، یزدی بودن و به یزد و کاشان دلبستگی قومی و نژادی

- ۱- تاریخ یزد، جعفر بن محمد جعفری، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب ۱۳۴۳
چاپ دوم .
- ۲- تاریخ جدید یزد، احمد بن حسین کاتب، تهران، ابن سینا، ۱۳۴۵ .
- ۳- جامع مفیدی، محمد مفید مستوفی باقی، تهران، اسدی، در دو جلد ۱۳۴۰-۱۳۴۲ .
- ۴- تاریخ کاشان، عبدالرحیم ضرابی، تهران ابن سینا، ۱۳۴۱ چاپ دوم .
- ۵- عرائس الجواهر
و نفائس الاطائب، ابوالقاسم کاشانی، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۴۵ .
- ۶- فرخ نامه،
ابوبکر مطهر جمالی یزدی، تهران، امیر کبیر، ۱۳۴۶ .
- ۷- تاریخ کبیر چند فصل
آن، جعفر بن محمد جعفری یزدی، تهران، فرهنگ ایران زمین ۱۳۳۹ .

وانس و خوی دیرینه داشتن، و کتابها و رسالات متعدد از آن سامان انتشار دادن، همگی آثار و قرآنی است برای آنکه خواننده بخواد خود پیش از خواندن کتاب یادگارهای یزد، در باره آن قضاوتی کند و اصلت و دقت و صحت آنرا بازشناسد، اما آنکه مؤلف کتاب راهم نشناسد و آثار او را هم نخوانده باشد، با خواندن این کتاب از سر صدق قبول خواهد کرده دست کم تا بزمان ما در هیچ زبانی درباره آثار و ابنیه والواح و مقابر و رباطات و آثار زندگی کهنه «زدان سکندر» کتابی باین مو شکافی و استقصاء و استقراء و نازک بینی و دقت و خلوص و امانت آنهم با روشی ممتاز از نظر علمی و کتاب شناسی و ترتیب و تسلسل و هم آهنگی نخوانده است.

مؤلف محترم کتاب یادگارهای یزد خود در مقدمه کتاب که نام آنرا «حسب حال» گذاشته است تعلق خاطر خود بشهر و مردم یزد و خاک آن را با تصرفی در شعر حافظ چنین بیان داشته است:

و گر چه دوریم از بساط قرب، همت دور نیست
 و عاشق شهر شمائیم و ثنا خوان شما،
 کتاب دارای هفده بخش است: بخش اول، عقدا و اطراف عقدا - بخش دوم، اردکان - بخش سوم، مینید و آبادیهای آن - بخش چهارم، رستاق - بخش پنجم، خضر آباد (ندوشن و کذاب) بخش ششم، رباطات - بخش هفتم، بافق و بهاباد - بخش هشتم، مهر یجر د (مهر یز) - بخش نهم، پشتکوه - بخش دهم، کاریزات - بخش یازدهم، هرات و مروست - بخش دوازدهم، جوزم و دهیج - بخش سیزدهم، ابرقو و مضافات - بخش چهاردهم، پیشکوه - بخش پانزدهم میا نکوه - بخش شانزدهم تصاویر - بخش هفدهم توضیحات الحاقی و فهراس.

در نخستین توجه خواننده به کتاب «فهرست سنواتی یاد گارها» و «فهرست ابنیه و آثار» در فصل هفدهم کتاب جلب توجه میکند و برآستی مزیت عمده این کتاب بر امثال و مشابهات اینگونه کتب که در زمانهای اخیر طبع و نشر شده است همین دو فهرست مهم کتاب است که بسهولت خواننده را در سر توالی و ترتیب تاریخی دوران ابنیه و آثار مذکور در کتاب میگذارد و خواننده را بی هیچ زحمت از تاریخ ابنیه و آثار قدیم «خاک یزد» می آگاهاند. کتاب «یادگارهای یزد» بی گفتگو باروشی مضبوط و مجرب و بر اساس علم کتا شناسی و ذوق و دقت کتاب نویسی و کتا بخوانی نوشته شده و فصل بندی گردیده است. تداخل و پیشی و پسی و گفتگوی خارج از موضوع و «اطناب ممل» ابدأ ندارد و بدیهی است که نیازمند الحاقات پس از چاپ فصل و یا باب معین و تکمله و توضیحات هم نگردیده است. نثر کتاب یکدست و تحقیقی است و اگر زیبایی جمله فدای ایجاز و یا تبیین و توضیح اثر و بیانی شده است نه تنها از روانی و تفهیم مطالب نمی کاهد بلکه خود بی پیرایگی و توجه با اختصار و علاقمندی مؤلف را بصرف بیان حقیقت» میرساند. تصاویر کتاب و همچنین نقشهها عموماً روشن و بیان کننده و راهنما هستند ولی بعضی غفلت های کوچک هم در تصویرها و نقشهها دیده میشود که اگر چه نقص فاحش نیست ولی اگر چنین نبود خواننده را خشنودتر می ساخت، مثلاً نقشه افسست برقی مقابل صفحه ۲۴ که نقشه خاک یزد و یا بزبان دیگر منطقه یزد است شمال و جنوب آن نشان داده نشده است، علامات توضیح نقشه ندارد و کسی که بدان نقشه نظر می افکند نمیداند شمال نقشه کدام است و مثلاً خطوط نقطه چین مفهوم چه معنایی است و امثال آن، یا در صفحه ۶۰۳ زیر عکس محراب خرابه قدیمی نوشته شده است «سیدون گل سرخ»

که اگر خواننده به متن کتاب مراجعه نکند و مقداری وقت بر سر مطالعه کتاب نگذارد از جمله «سیدون گل سرخ» چیزی نخواهد فهمید، و یا در صفحه ۵۷۱ کتاب سنگ قبر ابی عبدالله محمد مستوفی در ۴۸۴ گراور شده است ولی ذکر نشده است که این سنگ قبر قدیمی را در کجای خاک یزد میتوان دید .

اهمیت فوق العاده کتاب یادگارهای یزد گذشته از ثبت همه آثار و بقایای مردم سخت کوش و پرکار منطقه وسیعی از وطن ما که یزد نام دارد، ثبت و ضبط صحیح و دقیق نام آبادیها و اسامی محلی تمام آبادیها و رباطها و کاروانسراها و آب انبارها و چشمه سارها و کوهسارها و مسجدها و قلعهها و آبگیرها و ذکر تمام مراسم و آداب و رسوم است که برگرد این آثار یا در کنار و یا برپهنه آنها هنوز در خاک یزد مرسوم و متداول است، مانند مراسم «آتش افروزی» شب عاشورا در کلکها و مراسم بلند کردن و بحرگت در آوردن «نخل» و امثال آن است. بعلاوه بسیاری از آثار زردشتی و زردتشیان منطقه یزد در این کتاب باز شناخته شده، الواح و خطوط و تواریخ آن خواننده شده و تصاویر آن و محل صحیح و دقیق آنها با ذکر فواصل آنها از آبادیها و خطوط و جادههای اصلی و فرعی ذکر شده است که برای مطالعه بازماننده زردتشیان یزد و تحقیق در احوال و آثار آنها از زمان صفویه تا زمان حاضر مرجع و مأخذی هستند و بارعایت منتهای امانت بدست داده شده است .

مؤلف بر طاق کتاب «یادگارهای یزد» چون خود بدرون خرابهها و ویرانههای دور و نزدیک رفته و بمطالعه و عکسبرداری پرداخته و از بیابان و کویر و بیابی و بی غذائی و صعوبت راههای مالرو و نهر اسیده و بهر گوشه و خرابه و قبرستان سرزده و شهرک و دیده و قلعه و آبادی و بیغوله و قنات و رباطی نبوده که بدانجا نشناخته باشد، توفیق آن یافته است که تعدادی سنگ تاریخ و سنگ قبر با اسامی پارسی کشف نماید که بعضاً مورخ بتاریخی در سدههای اولیه اسلامی هستند . باز شناختن این الواح و نگهداری آنها آنگونه که از دستبرد دلان و عتیقه خران مصون بماند اگر صحیح و سریع انجام شود، شاید مختصر حقیقت شناسی است که نسبت بکار پراج مؤلف سخت کوش علاقه مند این کتاب باید ابراز گردد .

کتاب «یادگارهای یزد» همه آبادیها و آثار و بنیه خاک یزد را احصاء کرده است و چنانکه مؤلف خود در حسب حال نوشته است و من آمادگی و سر آن دارم که برای خاک یزد این خدمت را به شوق و حوصله بسر انجام رسانم. صحاری خارزار و ریکه ناک و کم آب و شوره زارش را در نوردم و آنچه را به چشم می آید و از عهد باستان یا کهنه یادگاری از جمنداست بر صفحه کاغذ بیاورم و با ضمیمه ساختن عکس و نقشه کاری بپردازم که پس از یغماگری هائی که در آینده از دست سوداگران و کار گزاران و ویرانگران به گزند باد و بارانهای آسمانی و سر آنها خواهد آمد لا اقل نمودی و نمائی از آن همه هنر و تاریخ بصورت حرف و رقم و عکس ماندگار باشد و به یادگار بماند. و الحق که بخوبی سفر کرده، نهر اسیده و «نمود و نمائی» بس دلکش بصورت حرف و رقم و عکس از خاک تاریخی یزد بیادگار گذاشته است . اما یزد که حافظش «زندان سکندر» خوانده است و پس از

امراء «کاکویه»، بروزگار آل مظفر مرکز و مقر حکومت فارس و کرمان و بروزگاری اصفهان «آل مظفریان»، فارس و کرمان و یزد در دل پراسرار کتب بجای مانده است حق دارد بزبان حال بر مؤلف کتاب یادگارهای یزد که خود از خاک و خون آن پهنه تاریخی است گله کند که چرا گه گاه از ملوک نامدار و پرآوازه آل مظفر بمناسبت ذکر نامشان در کتیبه یا لوح و بنا، تفصیلی چنانکه باید و در خوردگان آن برای آگاهی خوانندگان کتاب داده نشده، لاجرم جواب مؤلف محترم به شهر اجدادش این خواهد بود که خواننده پژوهشگر میتواند بکتاب تاریخ مراجعه کند چمن کتاب تاریخ یزد نپرداخته ام و خواسته ام ذکر آثار و خرابه ها و ابنیه کنم. اما حقیقت اینست که اندکی هم باید برای خوانندگان که وقت یا اطلاع از کتب و تواریخ ندارند حاشیه پردازی میشد و از بنیان گذاران این تمدن تاریخی شناخته ذکری یا راهنمای شناسائی در کتاب مذکور می افتاد تا خواننده سرگردان نشود.

شنیده ام که تنی چند از استادان کمبریج در صدد ترجمه کتاب بزبان انگلیسی هستند، اگر این خبر صحیح باشد ضرورت افزودن توضیحات تاریخی در خصوص اعلام برجسته کتاب بخصوص آنان که در تاریخ آل مظفر نام و نشان چندانی ندارند بر ضروری است.

کسی که خود در کار تحقیق باشد و رنج سفرهای سخت و دراز و در بدری در دهات و خرابه های بی راه و سیر در کوره راهها را تحمل کرده باشد میدانند که تدوین و چاپ و انتشار اینگونه کتب چقدر سخت و جان فرسا و چقدر پر ارج و گرانقدر است. من گمان میکنم اگر همت والای تیمسار سپهبد فرج الله آقاولی مدیر عامل و رئیس هیئت مدیره اندیشمند و دل آگاه صدیق و وطن پرست انجمن آثار ملی نبود، نه مؤلف سخت کوش ودانای این کتاب رغبت به تحمل این رنج جانکاه می کرد و نه هیچ مؤسسه یا فردی آماده قبول نشر این کتاب و قضاوت آن میشد. مزید توفیق تیمسار آقاولی و انجمن محترم آثار ملی و مؤلف دانشمند کتاب را از خداوند «کتاب» خواهانیم، و چشم براه انتشار جلد دوم کتاب «یادگارهای یزدیم»، که زود و خوب منتشر شود و مشتاقان و اهل تحقیق را بشارت افزاید.

احمد اقتداری